

Fairy Tales from a Folkloristic Perspective

Alan DUNDES

Çev.: Dr. Nurulhude BAYKAL**

Masallara dair söylenecek ilk şey onların sözlü bir form olduğudur. Ne var ki iş sonunda bir tanım yapmaya gelirse, masallar daha kapsayıcı bir kategori olan “halk hikâyesi”nin bir alt türüdür. Halk hikâyesi ise en basit tabiriyle söylenegelmiş geleneksel anlatıdır. Bu bakımdan, bir masal ya da başka tür bir halk hikâyesi yazılı dile indirgenirse elde edilen gerçek bir masal olmaz. Elde edilen, masal yerine, anlatıcısı ve izleyicisi ile bir bütün olan sözlü bir performansın soluk ve yetersiz bir yansıması olur. Bu halk bilimsel bakış açısından düşünüldüğünde, masal okumak imkânsızdır; usulen masallar ancak onları anlatan birinden dinlenebilir.

Yazıya geçirilmiş ya da transkripsiyonu yapılmış masalların dünyasına girildiğinde, gerçekliğin ayrı bir boyutu ile muhatap olunur. Önemli vücut hareketleri, göz ifadeleri, anlamlı duraksamalar ve benzerlerini içeren ince nüansları ile sözlü bir hikâyeyi; bir zamanlar canlı ve genellikle de ilgi çekici olan bir hikâye anlatma olayının kaçınılmaz olarak düz ve sabit yazılı kaydından ayıran büyük bir uçurum vardır. Elbette ki masalların transkripsiyonuna dair özgünlük ve doğruluk dereceleri de söz konusudur. Modern zamanlarda, ses veya video kayıt ekipmanıyla donanmış bir halk bilimci, canlı bir performansı eylem gerçekleştirdiği sırada kaydedebilir ve böylece onu gelecekteki izleyicilerin zevkine ve çalışmalarına sunabilir. Ancak on dokuzuncu yüzyılda, Avrupa’da formel halk bilimi araştırmaları henüz başladığında, derleyiciler teknolojiye bu tür ilerlemeler olmadan sözlü hikâyeleri kelimesi kelimesine not almak için ellerinden geleni yapmak zorundaydılar. Örneğin, tüm zamanların en iyi masal derleyicilerinden biri olan Danimarkalı E. Tank Kristensen (1843-1929) gibi pek çoğu hayran kalınacak düzeyde başarı gösterdi.¹ Ünlü Grimm Kardeşler bile dâhil olmak üzere, diğerleri ise sözlü hikâyeleri anlatıldıkları hâliyle kaydetme gayesine bağlı kalmayı beceremedi. Bunun yerine, sözlü hikâyeleri “geliştirmek” adına hatalı bir çaba içerisine girip onları değiştirdiler.² Örneğin, Grimmler aynı hikâyenin farklı versiyonlarını birleştirmeye başlayıp bugün halk bilimcilerin “kompozit” dediği metinleri ortaya çıkardılar. Bir versiyondan bir motif, başka bir versiyondan başka bir motif vb. içeren “kompozit” bir metin, halk bilimcilerin “fakelore” terimine örnektir.³ Fakelore, derleyicinin gerçekten sözlü geleneğe ait olduğunu iddia ettiği ancak sözde derleyici tarafından içeriği değiştirilmiş veya bazı durumlarda tamamen uydurulmuş kayıtlara denir.

Burada önemli olan nokta şudur, kompozit bir masal aslında sözlü gelenek bağlamında faaliyet gösteren bir hikâye anlatıcısı tarafından tam olarak o hâliyle hiçbir zaman anlatılmamıştır. Genellikle ilk defa basılınca görücüye çıkar. Bu durum, yirminci yüzyıldaki araştırmacıların yirminci yüzyıl standartlarını on dokuzuncu yüzyılda yaşamış ve kıyasıya çalışmış öncü derleyicilere dayatmasından ibaret bir mevzu değildir. Grimmler bunu tabii ki çok daha iyi biliyordu ve folklorun (ünlü *Des Knaben Wunder-*

* Geliş Tarihi: 25 Ağustos 2022 - Kabul Tarihi: 14 Ocak 2023

Alan Dundes, “Fairy Tales from a Folkloristic Perspective,” Ed. Ruth B. Bottigheimer, *Fairy Tales and Society: Illusions, Allusions, and Paradigma* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1986).

** Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), nurulhude@gmail.com, Ankara/Türkiye, ORCID ID: 0000-0003-3739-0391.

horn [1805] halk şarkıları antolojisinde olduğu gibi -ki bunu sert bir biçimde eleştirmişlerdir) edebî bir biçimde yeniden işlenmesine katı bir biçimde karşı çıkmaları da kayıtlarla sabittir. Masalların anlatıldıkları gibi -orijinal lehçesinde- derlenmesi gerektiğini özellikle belirttiler. 1812'de yayımlanan *Kinder und Hausmärchen* (Çocuklara ve Ev Halkına Masallar) eserlerinin ilk cildinin ön sözünde, Grimm Kardeşler özellikle şunları belirtmişlerdi: “Bu masalları mümkün olduğunca saf olarak sunmak için çabaladık... Hiçbir ayrıntı eklenmedi, hiçbir durum abartılmadı ve değiştirilmedi.” Ne yazık ki sonraları bu örnek kıstaslara uyma konusunda yetersiz veya isteksiz kaldılar. Diğer bir deyişle, Grimm’ler tek bir halk hikâyesinin farklı versiyonlarını birleştirip *Kinder und Hausmärchen* kitaplarındaki hikâyelerden biri olarak sundukları zaman ne yaptıklarının farkındaydı.

Bu durum, değiştirilmemiş masallara gerçekten ilgi duyan herhangi birinin sözlü metinleri ya da sözlü metinlerin mümkün olduğunca doğru bir transkripsiyonunu çalışmak zorunda olduğu anlamına geliyor. Masal araştırmaları diye kabul edilen -bu kitap-taki makalelerin de dâhil olduğu- pek çok çalışmada böyle masal metinleri dikkate alınmıyor. Bunun yerine, güçlü ve seçkin bir edebî önyargı baskın geliyor ve çalışmanın temelini yeniden biçimlendirilmiş ve yeniden yapılandırılmış masallar oluşturuyor. Charles Perrault veya Grimm Kardeşler tarafından yeniden yazılan masalları inceleyen kişi, masalların geleneksel hikâye anlatıcıları tarafından anlatıldıkları hâlini incelemeyi. Bunun yerine, masalların edebiyatçıları tarafından değiştirilmiş, genellikle millî ya da romantik meseleleri olan olay örgülerini inceler. Bunu yapmalarındaki amaç, genellikle Fransız ya da Alman aydınlarının gurur duyabileceği kadim millî miraslarının kanıtını sunmaktır. Böylesi takdire şayan bir amaç varken herhangi bir basit ve bayağı unsuru çıkarmak – Grimm’ler kanonunda kaç müstehcen halk hikâyesi bulabilirsiniz?- ve “ka-ba” köylü lehçelerinin sözlü söylemlerini cilalamak ve saflaştırmak kabul edilebilir sayılıyordu.

Söylediklerim, kompozit olsun ya da olmasın, Perrault ve Grimm’ler tarafından yayımlanmış versiyonlar çalışılmamalı anlamına gelmez. Bu eserlerin popüler kültür ve edebiyat üzerinde yadsınamaz ölçüde büyük etkileri olmuştur ancak bunlar hakiki parçayla, yani sözlü masal ile, karıştırılmamalıdır.

Kendilerini hikâyelerin Grimm’ler ya da Perrault versiyonları ile sınırlandırınca masal çalıştığına inanan -ve bu konuda yanılan- aldanmış kişiler tarafından yürütülen araştırmalarla ilgili bir başka zorluk daha var. Tüm folklorun olduğu gibi, herhangi bir gerçek masalın ayırt edici özelliği “çoklu varoluş” ve “varyantlaşma” kriterlerine uymasındır. Bir kaydın otantik folklor olarak nitelendirilmesi için en az iki versiyonunun bulunması gerekir. Çoğu kaydın yüzlerce versiyonu bulunur. Genellikle sözlü bir masalın iki versiyonu kelimesi kelimesine tamamen aynı olmaz. Çoklu varoluş ve varyantlaşma kriterleri ile anlatılmak istenen budur. Bir masalın Perrault veya Grimm’ler metni incelendiğinde ise tek bir metin ele alınır. Bu durum; belirli bir yazar ya da şair tarafından yazılmış, eşsiz, karakteristik ve özgün metinler ekseninde düşünmeye alışmış edebiyat araştırmacıları için uygun olabilir. Ne var ki bu durum tek metin diye bir şeyin olmadığı folklor araştırmaları için tamamen uygunsuzdur. Folklorlarda yalnızca metinler vardır.

Halk bilimciler son birkaç yüzyıldır masal ve diğer folklor ürünlerini topluyor. Bu versiyonların tamamı yayımlanmadı. Aslında, bu hikâyelerin çoğu dünyanın farklı köşelerindeki folklor arşivlerinde yayımlanmamış biçimde dağılmış duruyor. Yine de söz konusu arşivlere başvurularak bu versiyonlar kolayca elde edilebilir. Halk bilimciler çeşitli masallarla ilgili kapsayıcı karşılaştırmalı çalışmalar yapmıştır. Örneğin, bu çalışmalarda tek bir hikâye tipinin beş yüz kadar versiyonunu titizlikle tespit etmiş ve bir

araya getirmişlerdir.⁴ Finli halk bilimci Antti Aarne'nin, Folklore Fellows Communication no: 3 1910 olarak yayımladığı *Verzeichnis der Märchentypen* başlıklı eserinden beri, halk bilimcilerin (masallar dâhil) halk hikâyeleri dizini olmuştur. Amerikalı halk bilimci Stith Thompson tarafından 1928 ve yeniden 1961'de iki kez gözden geçirilen *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*, Hint-Avrupa halk hikâyeleri çalışan herhangi bir ciddi öğrenci için standart başvuru kitabıdır. Thompson'ın düzenlemelerinde Aarne'nin 1910'da basılan çalışmasından sonra ortaya çıkan pek çok yerel, bölgesel ve ulusal hikâye tipi dizinleri de göz önünde bulundurulmuştur. Basılı elli ya da altmıştan fazla ulusal hikâye tipi dizini mevcuttur. Bunların arasında, bu tarihten sonra basıldıkları için, Aarne-Thompson 1961 dizininde olmayan, Litvanya, Çin, Kore, Madagaskar, Frizya [bugünkü Hollanda'nın kuzeyi] ve Norveç gibi pek çok örnek vardır.⁵

Aarne-Thompson hikâye tipi dizini, yaklaşık iki bin Hint-Avrupa masalının her birinin genel bir özetini vermekle kalmaz, ayrıca çeşitli folklor arşivlerinde kaç versiyonlarının bulunduğuyla ilgili de fikir verir. Dahası, bir masal tipinin çok sayıda versiyonunu içeren basılı bir yayın ya da monograf varsa bu durum bir dipnot yıldızını takiben belirtilir. Belirli bir masal üzerine mühim ve donanımlı bir çalışma varsa bu bibliyografik atf iki yıldız ile gösterilir. Bu yüzden, Aarne-Thompson hikâye tipi dizininde 425A hikâye tipine "Canavar (Hayvan) Damat (Cupid ve Psyche)" bakılacak olursa saniyeler içinde bu hikâye tipine yönelik en az beş adet iki yıldızlı monograf veya makale bulunduğu görülür.⁶ Bununla birlikte, ilgili maddede bu hikâye tipinin arşivlerde bulunan seksen yedi Macar, yirmi dokuz Romen ve diğer versiyonları olduğu da anlaşılır.

Burada asıl anlatılmak istenen, eğer bir araştırmacı bir masalla gerçekten ilgileniyorsa bu masalın düzinelerce versiyonunu değerlendirmesinin mümkün olmasıdır. Kişinin kendi kuramsal ilgisi ne olursa olsun karşılaştırmalı veri esastır. Kişinin ilgisi bir hikâyenin belirli bir versiyonunun bir ulusa ait olduğunu gösterdiği muhtemel özelliklerini belirlemek ise öncelikle söz konusu özelliklerin aynı masalın farklı ülkelerde anlatılan versiyonlarında bulunup bulunmadığını teyit etmelidir. Eğer aynı özellikler yirmi ülkede mevcutsa bu özelliklerin bir şekilde Alman ya da Fransız kültürüne has olduğu iddia etmek mantık dışıdır.⁷

Acı gerçek şudur ki pek çok masal çalışması hikâye tipi dizinlerinden (ya da ilgili araçtan, yani ilk olarak 1932-1936'da çıkan, daha sonra 1955-1958'de gözden geçirilmiş baskısı ile yeniden yayımlanan altı ciltlik *Motif-Index of Folk Literature* çalışmasından) tamamen bihaber şekilde yürütülür. Metodolojik açıdan, kişinin analizlerini hikâyenin tek bir versiyonu ile sınırlamasının kesinlikle her zaman riskli olduğu söylenebilir. Kişinin ilgisini bir hikâye tipinin tek bir versiyonu ile kısıtlaması, aynı hikâyenin kelimenin gerçek anlamıyla kolayca erişilebilir yüzlerce versiyonu varken tamamen gereksizdir. Bir masalın tek bir versiyonunu kullanma mantıksızlığı bu versiyonun gözden geçirilmiş, yeniden yazılmış kompozit bir metin olması durumunda (örneğin yalnızca Grimm'ler versiyonu kullanıldığı zamanlarda) daha da katmerlenir.

Klasik dönem çalışmaları, karşılaştırmalı edebiyat ve edebiyat bölümlerindeki akademisyenler arasında halk hikâyesi bilgisi konusundaki derin bilgisizlik halk bilimciler arasında genel olarak gerçek bir endişe kaynağıdır. Bu durumdaki yüzlerce vakayı tek bir örnek üzerinden açıklayalım. Rhys Carpenter *Folk Tale, Fiction and Saga in the Homeric Epics* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1958) başlıklı bir kitap yayınlıyor. Bu kitapta tepegözlerin hikâyesini Aarne-Thompson'ın 1137 nolu hikâye tipi "The Ogre Blinded (Polyphemus)" ["kör edilen dev"] Polifimos: Yunan mitolojisine göre Poseidon ve Nymphé Thoosa'nın oğlu olan tek gözlü dev, kiklop]

olmasına hiçbir şekilde değinmeden tartışıyor. Aslında bu hikâye Grimm tarafından derlenmiştir ve Homeros versiyonu bu hikâye için kullanışlı bir *terminus ante quem* [bir olayın ya da durumun belirtilen tarihten önce de var olduğunu belirten bir Latince söz] sağlar. Nasıl olur da bir akademisyen halk hikâyeleri hakkında bütün bir kitap yazıp da hikâye tipi dizininin tamamen bihaber olabilir? (Ya üniversite yayını için kitap taslağını gözden geçiren diğer akademisyenlere ne demeli?) 1910’lardan beri bir hikâye tipi dizini olmasına rağmen masallarla ilgili pek çok tartışma halk bilimsel hikâye tipolojisinden yararlanılmadan gerçekleştiriliyor.

Masal çalışmalarının hacmine rağmen çalışmalarda dar görüşlülüğün nerelere vardığını belgelemek zordur. Çok az sayıda halk bilimci ve haddinden çok amatör var. Örneğin, Grimm masallarından hareketle Almanların ulusal ve kültürel özelliklerini çıkarsadığını safdillikle öne süren makale ve kitapları hâlâ bulabilirsiniz. Demeye çalıştığım Grimm versiyonlarında hiçbir kullanışlı verinin bulunamayacağı değil, Alman kültürü çalışacak bir öğrencinin kontrol amaçlı başvurabileceği Alman masallarının çok sayıda otantik versiyonu olduğudur. Masallarla ilgili yazılar yazan psikiyatristler de aynı hatayı yapıyor. Tipik olarak bir masalın yalnızca bir versiyonunu, çoğunlukla da Grimm versiyonunu, kullanarak yalnızca Alman kültürünü genellemekle kalmayıp tüm Avrupa kültürünü, hatta bazen tüm insanlığı aynı kefeye koyuyorlar. Hem de bunların hepsini bir masalın (yeniden yazılmış) tek bir versiyonuna dayandırarak yapıyorlar!⁸ Bu durum; belirli bir küstahlık, kendi ırkını diğerlerinden üstün görme ve cehaletin göstergesidir.

Masallar konusunda önemli bir soru daha vardır. Masala adanmış sempozyumlardaki bildirileri ya da -bu kitap gibi- masal üzerine yazılmış kitapları okuyacak biri masalın, açıkçası, Avrupa’ya ait bir biçem olduğu (yanlış) çıkarımına varabilir. Tabii ki, yalnızca Perrault ve Grimm’den bahsederse, kişi kendini Orta Avrupa’nın masal geleneklerini bile hesaba katmadan yalnızca Fransa ve Almanya ile ciddi bir şekilde sınırlandırır. Peki, masal halk hikâyelerinin yalnızca Avrupa ya da Hint-Avrupa (ve Semitik) coğrafyasına yayılmakla kalmış bir alt türü müdür? Afrika’da masal var mı? Ya Polinezya’da? Güney ve Kuzey Amerika yerlilerinde? Masallar Aarne-Thompson hikâye tipleri arasında 300-749 arasında bulunan ve büyümlü hikâyeler deneni tipler olarak tanımlanırsa -diyelim ki hayvan hikâyelerini (Aarne-Thompson hikâye tiplerinde 1-299 arası), aptal hikâyelerini (AT 1200-1349) ya da kümülatif (formüllerle ilgili) hikâyeleri (AT 2000-2199) dâhil etmeden- elimizde görece kapalı bir ana yapı olur. Örneğin, Vladimir Propp, ilk defa 1928’de yayınlanan öncül çalışması *Morphology of Folk Tales* başlıklı kitabında “peri masalı”nın yapısını ortaya koymaya çalıştı, bu da Aarne-Thompson hikâye tiplerinde 300-749 numaralarına karşılık geliyor.⁹ İsveçli halk bilimi kuramcısı C.W. von Sydow, AT 300-749 ve AT 850-879 numaralı tipleri içeren “chimarate” terimini öne sürdü; onun önerisi sözde Avrupa peri masalları için belki de daha iyi bir örneklemedir.¹⁰

Burada asıl nokta Aarne-Thompson hikâye tiplerinin evrensel olmadığıdır. Bunlar temelde Hint-Avrupa (ve Semitik, Çin vb.) hikâye tipleridir. Örneğin AT 510 A kodlu Külkedisi, Hint-Avrupa dünyasında son derece yaygın olmasına rağmen Kuzey ya da Güney Amerika’da, Afrika’da ya da Aborijinler arasında özgün bir hikâye olarak yer almaz. Diğer bir deyişle, dünyadaki insanların neredeyse yarısının Hint-Avrupa kültüründen ödünç aldıklarının dışında kendi “Külkedisi” versiyonları yoktur. Ama onların da kendi hikâyeleri vardır. Şimdi soru şu: Onların hikâyelerinden kimisi masal mı? Kuzey Amerika’nın yerlileri arasında yayılmış, “Star-Husband” hikâyesi bir “masal”

mi? Amerika yerlilerinin bu hikâyesinin tiplerine adanmış çok sayıda akademik çalışma mevcut olsa da söz konusu hikâyenin bir masal olup olmadığı henüz tartışılmadı.¹¹

Aslında *masal* terimi [“fairy tale” tabirinin İngilizceden motamot çevirisi: peri masalı şeklindedir.] zayıf bir tabirdir çünkü periler masalarda çok nadir görülür. İçinde peri olan hikâyelerin büyük bir çoğunluğu da halk bilimciler tarafından efsane türüne ait olarak sınıflandırılır -halk hikâyesine değil.¹² Yani *masal* tabiri bu kadar yetersiz iken, anlamı böyle gelişigüzel bir şekilde daralıp genişleyebilen bir yanlış adlandırmanın altında başka insanların ve kültürlerin halk hikâyelerini sınıflandırmanın avantajı olup olmadığı açık değildir. Peri masalı kavramını Afrika ve Amerika yerlilerinin halk hikâyelerini kapsayacak şekilde genişletmek isteyip istemediğimize bakılmaksızın varılacak gerçek şudur ki *halk hikâyesi* bir folklor türü olarak evrenselidir. Belirli hikâye tipleri evrensel yayılım göstermese de bu böyledir. Bu durum, dünyanın büyük bir çoğunluğunun zengin folklor geleneklerini görmezden gelen halk hikâyesi yaklaşımlarının gereksiz yere sınırlayıcı olan doğasını vurgular.

Batılı olmayan kültürlerin halk hikâyelerini araştırmayı seçen halk bilimciler belirgin bir avantajın tadını çıkarırlar. Avrupa’da belirli bir hikâyeyi çalışmak zordur. Çünkü o hikâyenin sözlü ve yazılı versiyonları en az bir yüzyıl boyunca yan yana var olmuştur. Bazen sözlü gelenek, yazılı/edebî geleneği etkiler. Bazen de (daha nadir/seyrekle olarak) yazılı gelenek sözlü geleneği etkiler. (Hikâyenin derlendiği kişi, derleyen kişiye yardımcı olmaya çalışarak, sıklıkla hikâyenin geleneksel olan versiyonunu anlatma dürtüsünü bastırıp standart hâle gelmiş yazılı versiyonu, mesela Grimm kanonu, ile uyuşmayı tercih eder ve katıksız bir görev şuruyla bu yazılı versiyonu derleyiciye bir papağan gibi kelimesi kelimesine aktarır. Pek çok kanıt Grimm’in “Alman” halk hikâyelerinden bir kısmının, Perrault dâhil olmak üzere, Fransız edebî kaynaklarından geldiğini göstermektedir.) Okuma yazma oranlarının nispeten düşük olduğu, Batılı olmayan kültürlerde, hikâye anlatıcıları yeniden yazılmış edebî metinlerce kirletilmemiş olan sözlü versiyonları derleyicilere anlatabilirler. Bu yüzden gerçekten halk hikâyeleri çalışmak isteyen bir araştırmacı Avrupa’ya ait olmayan hikâyeler üzerine eğilmeyi düşünürse iyi eder. Sözlü ve basılı metinlerin karşılıklı ilişkisini çalışmak da makul ve önemlidir ancak salt sözlü geleneği çalışmakla aynı değildir.

Edebî elitizmin aşırı ikiyüzlü tavrının en görünür olduğu yer sözde *Kunstmärchen* ve çocuk kitabı illüstrasyonlarıdır. *Volksmärchen* ve *Kunstmärchen* kullanımları arasındaki fark gerçek halk hikâyelerini sanatsal ya da edebî hikâyelerden ayırmak amacıyla-
dır.¹³ *Kunstmärchen* sözlü hikâye değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır, bunlar tamamen sözlü halk hikâyesi türünün sanatsal taktikleridir. Mesela Hans Cristian Andersen’in “masallar”ı *Kunstmärchen*’dir. Onları kendisi yazmış, anlatıcıların sözlü performanslarından derlememiştir. *Volksmärchen* ile *Kunstmärchen* arasındaki asıl fark sözlü kültürde esas itibarıyla anlamsızlaşır. Yazılı dili olmayan bir kültürde, *Kunstmärchen* olamaz. Yani bir kez daha, bu farkın Avrupa merkezli halk hikâyesi anlayışına özgü bir durum olduğu görülür. Aynı durum çocuk kitabı illüstrasyonları için de geçerlidir. “Kırmızı Başlıklı Kız” (AT 333) gibi bir hikâyenin çeşitli çocuk kitabı illüstrasyonlarının içerik analizi heyecan verici olsa da sözlü hikâye ile pek bir bağı yoktur. Sözlü bir hikâyede resimli kitap illüstrasyonları olmaz. Ben, şahsen, çocuk kitaplarındaki illüstrasyonları iç karatıcı bir şekilde kısıtlayıcı ve boğucu bulurum. Neden muhataplar ejderhayı belirli bir profesyonel illüstratörün çizceği herhangi bir şeyden çok daha güçlü değil mi? Sözlü hikâye ortamında dinleyicilerden her biri herhangi bir sınırlandırılma olmadan kendi hayal dünyasında görüntüler oluşturma özgürlüğüne sahiptir. Yani, bir kez daha,

çocuklar için yeniden yazılan masalların büyük oranda artırılmış ve basitleştirilmiş olması Avrupa kültürüne has bir özellik. Hâlbuki çoğu toplumda çocukların, hikâyelerin yetişkinlere anlatılan versiyonların aynısını dinlemesine izin verilir. Bir araştırmacı masal kitabı illüstrasyonlarının doğasını oluşturabilir ancak orijinal sözlü hikâyeden en az bir büyük adım uzaklaşmış, edebî ve ticari geleneğin ürettiği, türetilmiş bir basılı sanat formuyla uğraştığının da farkında olmalıdır.

Mesela Ruskin'in yazdıkları gibi edebî masalları ele alanları veya örneğin Perrault ve Grimm tarafından yazılanlar ya da *Bin Bir Gece Masalları* gibi yeniden yazılmış edebî masalları ele alanları ya da masal kitabı illüstrasyonları ile ilgili olanları bu kitapta çıkarırsak elimizde çok az sayıda makale kalır. Aslında alttörü Avrupa ya da Hint-Avrupa dünyası ile sınırlandırmayı istesek de gerçek masalın esasında pek ele alınmadığını görmek üzücü. Okur bu eğilim hakkında uyarılmalıdır. Özellikle de okurların pek çoğu, diğer makalelerin yazarları gibi, halk bilimi alanından değil, edebiyat öğrencilerinin arasından olacağı için uyarılmalıdır. *Kunstmärchen* ve masalların edebî versiyonlarını çalışmak yerinde bir akademik girişimdir ancak bunun sözlü masalları çalışmanın yerine geçecek bir şey olmadığı bilinmeli ve bununla karıştırılmamalıdır.¹⁴

Son olarak, bu kitapta yer alan masal çalışmalarındaki aşırı derecede edebî eğilimin yakındığı bir konu teorik yaklaşımın kısıtlılığıdır. Masalların analizi için çok sayıda alternatif teori ve yöntem vardır. Ancak bunların çok azı bu kitapta makalelerde kendini göstermiştir. Çok sayıda makale tamamen edebî ya da tarihidir; örneğin Grimm masallarında eski Alman hukuk kurallarının izlerini arıyordur. Sözlü ya da edebî olsun, masallar esasında hayal ürünüdür. Tarihi gerçekliği yansıtmaları gerekmez. Halk bilminde gerçekçi (kelimeleri somut anlamları ile değerlendiren) yaklaşıma, Nuh'un gemisinin kalıntılarını bulmak için Ararat Dağı'na keşif gezisi düzenleyen mitoloji uzmanları ya da masallardaki ejderhaların ilk insanların anılarından hafızalarımıza işlemiş tarih öncesi kanatlı dinazorlar (pterodactyl) olduğunu öne süren halk hikâyesi araştırmacıları dâhildir. Bir kültüre ait tarihi özellikleri masallardan çıkarsamak kabul etmek gerekir ki bir yaklaşımdır. Ancak bu yaklaşımda içerik analizi olasılıkları fazla zorlanmaz. Masalların yapısal, törensel, Jungçu ve Freudiyen yorumları bu kitapta tartışılmıştır. Ancak bu yaklaşımların hiçbiri herhangi tek bir hikâyeye uygulanmamıştır.

Masallara halk bilimsel yaklaşım sözlü hikâye ile başlar -edebî versiyonlar türetilmiş ve ikincil olarak görülür. Herhangi bir belirli masalın çeşitli yayımlarla ve (standart hikâye tipi indekslerinde belirtildiği üzere) folklor arşivlerinde bulunan kaynakların kullanılmasıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi öyle bir yaklaşımdır. İdeal olarak, halk bilimsel yaklaşım masal türünün zenginliğini, sembolik doğasını ve kalıcı büyüsunü ortaya çıkarmasına imkân tanıyacak sağlıklı bir eklektik kuramsal yönelim çeşitliliğini bünyesinde barındırmalıdır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Kristensen folklorla ilgili, çoğunun masraflarını da kendisi karşılayarak, seksenden fazla kitap yayımladı. Yaklaşık 25.000 efsane ve hikâye dâhil çok sayıda türde derleme yaptı. Halk hikâyelerini göz önünde bulundurursak bu sayı 2.700'dür. Bkz. Joan Rockwell, *Evald Tang Kristensen: A Lifelong Adventure in Folklore* (Aalborg ve Kopenhag: Aalborg University Press, 1982), s. xii. Bu eşsiz derleyici hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bengt Holbek ve Thorkild Knudsen, "Evald Tang Kristensen," içinde ed. Dag Strömback vd., *Bigraphica: Nordik Folklorists of the Past: Studies in Honour of Jouko Hautala* (Kopenhag: Nordisk Institut for folkedigtning, 1971), s. 239-257.
2. Grimmelerin yaptıklarını iddia ettikleri şey ile asıl yaptıkları arasındaki tezata ilk dikkat çeken kişi olmasa da John M. Ellis, *One Fairy Story Too Many: The Brothers Grimm and Their Tales* (Chicago: University of Chicago Press, 1988), s. 10-11.

go Press, 1983) başlıklı çalışmasında, ünlü kardeşlerin, özellikle de masalların çoğunun yeniden yazılmasından sorumlu olan Wilhelm'in takındığı sanatsal özgürlüğü belgeliyor. Çeşitli ülkelerde halk hikâyeleri derlemenin tarihi hakkındaki detaylarla ilgili geniş bilgi için Richard Dorson'un University of Chicago tarafından basılan *Folktales of the World* serisinin müstakil ciltlerinden (örneğin, Katherine M. Briggs ve Ruth L. Tongue, *Folktales of England* (1965); Sean O'Sullivan, *Folktales of Ireland* (1966); Kurt Ranke, *Folktales of Germany* (1966)) her birine yazdığı önsözlere bakabilirsiniz. Bu hikâyeler, "edebi" ve genellikle çocuk kitaplarında rastlanan yeniden yazılmış hikâyelere faydalı bir alternatif ya da antidot olarak, halk bilimciler tarafından anlatıcılara tesadüf edildiği zamanlarda derlenmiş, yazıya geçirilmiş ve mümkün olduğunca aslına sadık kalınarak çevrilmiştir.

3. Fakelore hakkında bir inceleme yazısı için Richard Dorson'un makalelerini derlediği *American Folklore and the Historian* (Chicago: University of Chicago Press, 1971) başlıklı kitabındaki "Fakelore" başlığına (s. 3-14) bakabilirsiniz. Söz konusu makale ilk olarak *Zeitschrift für Volkskunde* 65 (1969): 56-64 kitabında yayımlandı ancak "fakelore" terimi Dorson tarafından bundan da önce "Folklore and Fake Lore," *American Mercury* 70 (1950): 335-343 makalesinde ortaya atılmıştı.
 4. Örnek çalışmalar için bkz. Kurt Ranke'nin AT 300'ün 368 versiyonunu incelemesi, "The Dragon Slayer" ("Die Zwei Brüder"), FFC 114 (Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1934); Anna Birgitta Rooth'un hikâyesinin 700'den aşkın versiyonunu kullanarak yaptığı "Cinderella" analizi, AT 510A, *The Cinderella Cycle* (Lund: C.S.K. Gleerup, 1951); ya da Warren Robert'in hikâyesinin yaklaşık 1.000 versiyonunu tarihî-coğrafik incelediği "The Spinning-Women by the Spring" [Frau Holle], AT 480, *The Tale of the Kind and the Unkind Girls* (Berlin: Walter de Gruyter, 1958).
 5. Daha eski hikâye tipi dizinleri Antti Aarne ve Stith Thompson'un *The Types of the Folktale*, FFC no. 184 (Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1961), s. 10-12 kitabında listelenmiştir. Benzer dizinlerin daha bütüncül bir listesi için Max Lüthi'nin *Märchen* (Stuttgart: Metzler, 1979) eserine bakılabilir. Sayfa 20-22'de dizinlerin numaralı listesi vardır. 1961'den beri ortaya çıkan belli başlı dizinler arasında şunlar yer alır: K. Aaraj ve A. Medne, *Latviesu Pasaku Tipu Raditajs* ("Litvanya Halk Hikâyelerinin Tipleri") (Riga: Izdevnieciba 'Zinatne', 1977); Nai-Tung Ting, *A Type Index of Chinese Folktales*, FFC 223 (Helsinki, 1978); In-Hak Choi, *A Type Index of Korean Folktales* (Seoul: Myong Ji University Publishing, 1979); Lee Harring, *Malagasy Tale Index*, FFC 231 (Helsinki, 1982); Jurjen van der Kooij, *Volksverbalen in Friesland: Lector en Mundelinge Overlevering Een Typencatalogus* (Groningen: Stifting Ffyrug/Stichting Sasland, 1984); Ornluf Hodne, *The Types of the Norwegian Folktales* (Oslo: Universitetsforlaget, 1984).
- Tip dizinleme ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız: Stith Thompson "Fifty Year of Folktale Indexing," içinde Ed.: Weiland D. Hand ve Gustave O. Aarlat, *Humoniora: Essays in Literature, Folklore, Bibliography Honoring Archer Tylor on His Seventieth Birthday* (Locust Valley, NY: J.J. Augustin, 1960), s. 49-57; Fritz Harkort, "Zur Geschichte der Typenindices," *Fabula* 5 (1962): 96-98; Hiroko Ikeda, "Type Indexing the Folk Narrative," içinde Ed.: Adrienne L. Kaepler ve H. Arlo Nimmo, *Directions in Pacific Traditional Literature: Essays in Honor of Katherine Luomala*, Bernice P. Bishop Museum Special Publication 62 (Honolulu: Bishop Museum Press, 1976), s. 333-350.
- Folklor arşivlerinin yerleri ve sayıları hakkında fikir sahibi olmak için bkz. Peter Aceves ve Magnus Einarsson-Mullarky, *Folklore Archives of the World: the Preliminary Guide, Folklore Forum, Bibliographic and Special Series* no. 1 (Bloomington, 1968); Ed.: Gun Herranen ve Lassi Saressalo, *A Guide to Nordic Tradition Archives* (Turku: Nordic Institute of Folklore, 1978). Bu arşivlerden bazılarının büyüklüğünü aksettirmek zordur. Örneğin, 1831'de kurulan Finnish Literary Society (Finlandiya Edebiyat Derneği) en büyük arşivlerden birine sahiptir. Arşivde 20.000 halk hikâyesi, 70.000 bilmece ve 500.000 atasözü/deyim metni vardır. Bkz. Jonko Hautala, "The Folklore Archives of the Finnish Literature Society," *Studia Fennica* 7, no. 2 (1957): 3-36; Ed. Urpo Vento, *The Folklore Archives of the Finnish Literature Society* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1965), s. 18-20.
6. Bu hikâye tipine adanmış daha fazla akademik çalışmanın kaynakça bilgileri için şu kitabı bakılabilir: Walter Scherf, *Lexicon der Zaubermärchen* (Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1982), s. 363-364. Tabii ki hiçbir bibliyografya listesi bütün kaynakları içermez. Scherf'in iki düzinelik referans listesinde şu kitaplar yer almaz: Erich Neumann, *Amor and Psyche* (Princeton: Princeton University Press, 1956); Detlev Fehling, *Amor und Psyche: Die Schöpfung des Apuleius und ihre Einwirkung auf das Märchen, eine Kritik der romantischen Märchentheorie*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1977). Bazı önemli eleştirel makaleleri bir arada bulabileceğiniz kullanışlı bir antoloji için bakınız: Ed.: Gerhard Binder ve Reinhold Merkelbach, *Amor und Psyche, Wege der Forschung* 126 (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1968).
 7. Halk bilimsel verilerden yola çıkılarak milli özellikleri belirleme girişimine bir örnek için bakınız: Alan Dundes, *Life is Like a Chicken Coop Ladder: A Portrait of German Culture Through Folklore* (New York: Columbia University Press, 1984).
 8. Masalların Freudiyen ya da Jungiyen yorumlarını bulmakla ilgilenenler Alexander Grinstein'in bu çok ciltli çalışmasından faydalanabilir: *Index of Psychoanalytic Writings* (New York: International University Press, 1950-). Şu kaynaklar iyi örnek olarak değerlendirilebilir: Bruno Bettelheim, *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales* (New York: Alfred Knopf, 1976); Marie-Louise von Franz, *An Introduction to the Psychology of Fairy Tales* (New York: Spring, 1970). Ancak hikâyelerin Freudiyen ve Jungiyen okumalarına yüzlerce örnek mevcuttur. Çoğu Grimm masallarının yorumları ile sınırlıdır ve pek çoğu kendilerini hikâye tipinin tek bir versiyonu ile sınırlamakla yetinmiştir. Daha fazla bilgi için bakınız: H. E. Giehrl, *Volksmärchen and*

- Tiefenpsychologie* (München: Ehrenwirth Verlag, 1970); Max Lüthi, Märchen, 7. baskı (Stuttgart: Metzler, 1979), s. 113-116.
9. Propp bu konuda çok spesifiktr. Bu konuda şöyle demiştir: “Masal terimi ile kastedilen Aarne tarafından 300-749 arasında sınıflandırılan hikâyelerdir.” Bkz. Vladimir Propp, *The Morphology of the Folktale* (Austin: University of Texas Press, 1968), s. 19. Propp’un masal ile ilgili görüşleri hakkında daha fazla bilgi için şu kitabına bakılabilir: *Theory and History of Folktale*, Ed.: Anatoly Liberman (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984). Kitapta benzer hikâyeler hakkında Propp ve Levi Strauss’un hayran bırakan tartışması da mevcuttur.
 10. Bkz. C. W. von Sydow, *Selected Papers on Folklore* (Kopenhag: Rosenkilde and Bagger, 1948), s. 68-70. Ayrıca halk bilimcilerin resmi halk anlatısı çalışmalarında kullandıkları Laurits Bodker’in çok değerli jenerik terimlerin uluslararası sözlüğündeki “Chimerate” maddesine de bakılabilir: *Folk Literature (Folmanic)* (Kopenhag: Rosenkilde and Bagger, 1965), s. 59-60. Ayrıca bakınız: Marie-Louise Teneze, “Du conte merveilleux comme genre,” *Arts et Traditions Populaires* 18 (1970): 11-65.
 11. Avrupa masalları hakkında yazarlar, Avrupalı olmayan insanların masalları hakkında hiçbir şey bilmez denilmesine de çok az şey bilir denilebilir. Star Husband yüzlerce Amerikan Yerlisi hikâye tiplerinden yalnızca biridir. Bu hikâye tipine adanmış akademik çalışmalar arasında şunlar vardır: Stith Thompson, “The Star Husband Tale” *Studia Septentrionalia* 4 (1953): 93-163 (yeniden basımı Ed. Alan Dundes, *The Study of Folklore* [Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1965], s. 414-474; Frank W. Young, “A Fifth Dundes of the Star Husband Tale,” *Ethnology* 9 (1970): 389-413; George W. Rich, “Rethinking the ‘Star Husbands,’” *Journal of American Folklore* 84 (1971): 436-441; Frank W. Young, “Folktales and Social Structure: A Comparison of Three Analyses of the Star-Husband Tale,” *Journal of the American Folklore* 91 (1978): 691-699. Avrupa dışında bir bölgede halk hikâyesi çalışmalarının boyutu hakkında fikir edinmek için bakınız: Susan A. Niles, *South American Indian Narrative: Theoretical and Analytical Approaches, An Annotated Bibliography* (New York: Garland, 1981).
 12. Halk bilimci olmayan çoğu araştırmacı anlatı türleri hakkında sınır bozucu derecede özensizdir; efsaneleri halk hikâyeleri ile, bu iki türü de mit ile birbirlerine karıştırırlar. Halk bilimsel tabirde mit, dünyanın ya da insanın günümüzdeki hâline nasıl geldiğini açıklayan kutsal bir anlatıdır. Edebiyat araştırmacıları miti ya hatalı bir inaniş ya da motif ve arketip için kullanılan muğlak bir güzel adlandırma olarak görür. Başlıklarında “mit” sözcüğü bulunan kitapların ya da makalelerin büyük çoğunluğu, halk bilimciler tarafından tanımlanan sözlü anlatı türü olan mit ile çok az alakalı ya da tamamen alakasızdır. Analitik kategoriler olan mit, halk hikâyesi ve efsane hakkında kullanışlı bir betimlemeli anlatım için bakınız: William Bascom, “The Forms of Folklore: Prose Narratives,” *Journal of American Folklore* 78 (1965); 3-20 (yeniden basımı Ed. Alan Dundes, *Sacred Narrative: Readings in the Theory of Myth* (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1984).
 13. Yapay, “edebî” masalların kapsamlı dünyasına giriş için şu kaynaklara bakınız: Marianne Thalmann, *The Romantic Fairy Tale: Seeds of Surrealism* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1964); Jack Zipes, *Breaking the Magic Spell: Radical Theories of Folk & Fairy Tales* (Austin: University of Texas Press, 1979); Jens Tismar, *Kunstmärchen*, 2. basım (Stuttgart: Metzler, 1984).
 14. Folkloristics (Halk Bilimi Araştırmaları) bağımsız bir akademik disiplindir. Amerika Birleşik Devletleri’nde halk biliminde doktora derecesi Indiana Üniversitesi, University of Pennsylvania, University of Texas (Austin) ve University of California, Los Angeles üniversitelerince verilir. Masal konusunda çalışan ciddi öğrencilerin teorisinde *Internationale Volkskundliche Bibliographie* (1917-) ve 1959’dan beri her beş yılda bir kongreler düzenleyen International Society for Folk Narrative Research kurumuna bağlı bir yayın organı olan *Fabula* dergilerini bilmeleri gerekir. Bunların yanında halk hikâyesini her bakımdan ele alan maddeler içeren ve iddialı bir yayın olan *Enzyklopedie des Märchens: Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung* (Berlin: Walter de Gruyter, 1975-) bulunmaktadır. Bu çalışma, tamamlandığı takdirde, on iki cilde ulaşabilir. Profesyonel halk bilimciler, alanın bu kilit öneme sahip araçlarını bilir. Ancak antropoloji ya da edebiyat bölümlerinden olup da yalnızca zaman zaman masal araştırmaları projeleri işine giren amatörler, halk bilimi araştırmaları bakımından değerlendirildiğinde, entelektüel bir boşluğun içinde çalışırlar. Bu durum böyle olmamalı. Çünkü gerçek bir acemiye bile masallar araştırmalarının zengin ve heyecan verici dünyasında yol gösterecek çok sayıda rehber makale ve kitap bulunmaktadır. Bu kaynaklara örnek olarak şunlar değerlendirilebilir: J.L. Fischer, “The Sociopsychological Analysis of Folktales,” *Current Anthropology* 4 (1963): 235-295; Ed. Felix Karlinger, *Wege der Märchenforschung* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973); Lauri Honko, “Methods in Folk Narrative Research,” *Ethnologia Europaea* 11 (1979-1980): 6-27; Max Lüthi, *The European Folktale: Form and Nature* (Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1982).
- Tabii ki halk hikâyesi araştırmalarının belirli yönlerinde derinleşen çok sayıda çalışma mevcuttur. Örneğin, türün kadimliği hakkında: Heda Jason ve Aharon Kempinski, “How Old Are Folktales?” *Fabula* 22 (1981): 1-27. (Yalnızca metnin olduğu durumlara karşılık) hikâye anlatıcısı ve dinleyenleri arasındaki dinamikleri araştıranlar Brunhilde Biebuyck’un kullanışlı bibliyografyasından faydalanabilir: “A la recherche du conteur,” *Cahiers de Littérature Orale* 11 (1982): 195-214. vb.
- Masalların doğasını ve içeriğini aydınlatma amacıyla yazılmış çeşitli yorumlara ilgi duyanlar, belirli bir hikâyeye farklı teorik yaklaşımları (örneğin; tarihi, karşılaştırmalı, törenselleştirilmiş, Jungiyan, Freudiyen, yapısalcı, vb.) uygulanmasını göstermek için tasarlanan bir vaka çalışmaları kitabından yararlanabilirler: Ed. Alan Dundes, *Cinderella: A Folklore Casebook* (New York: Garland, 1982); Ed.: Lowell Edmunds ve Alan Dundes, *Oedipus: A Folklore Casebook* (New York: Garland, 1983). Bu kitaplarda, Aarne-Thompson hikâye tiplerinden sırasıyla 510A ve 931 ele alınmıştır.